

TEORII ASUPRA ORIGINII, CARACTERULUI ȘI FUNDAMENTULUI PROPRIETĂȚII

Cristina POSTOLACHI

Universitatea Tehnică a Moldovei

Astract: *Încă de la începutul existenței sale omul a simțit nevoia să-și apropie anumite lucruri, să obțină anumite obiecte pentru a-și putea face traiul mai ușor. Necesitatea și dorința de “a avea” l-au făcut pe om să ridice arma asupra semenului său. Este în ființa fiecărui om această dorință de a se simți stăpân pe ceva. Este afirmarea geniului uman în a stăpâni materia, în a fi deasupra ei și de a se simți oarecum independent de împrejurări și fapte care dacă nu-l terorizează îi limitează elanurile și dorințele.*

Cuvinte cheie: *proprietate, bun, contract social, munca, drept de proprietate, bunăstare socială.*

Încă de la începutul existenței sale omul a simțit nevoia să-și apropie anumite lucruri, să obțină anumite obiecte pentru a-și putea face traiul mai ușor. Necesitatea și dorința de “a avea” l-au făcut pe om să ridice arma asupra semenului său. Este în ființa fiecărui om această dorință de a se simți stăpân pe ceva. Este afirmarea geniului uman în a stăpâni materia, în a fi deasupra ei și de a se simți oarecum independent de împrejurări și fapte care dacă nu-l terorizează îi limitează elanurile și dorințele. Acest “a avea” a stimulat emulația dintre oameni, a adus progresul societății omenești și tot el este acela care a animat de-a lungul mileniilor de viață ale omenirii conflictele dintre popoare

Vorbind despre proprietate, Proudhon întrebuițează accente exclamative care exprimă întreaga sa grandoare: *“Proprietatea, spune el, chestiune formidabilă prin interesele pe care le pune în joc, poftele pe care le deșteaptă, teoriile pe care le face să se nască. Proprietatea, cuvânt teribil prin numeroasele accepțiuni pe care limba noastră i le atribuie, echivocurile pe care le permite, nonsensurile pe care le tolerează”.*

Am putea spune deci, parafrazând cuvintele lui Proudhon, că în proprietate constă secretul constructiv al omenirii, și că într-o formă sau alta se poate asemăna cu ceea ce societatea modernă înțelege astăzi, și că această noțiune și-a găsit aplicarea la început numai la anumite lucruri urmând ca pe măsura dezvoltării societății noțiunea ei să se extindă și la altele.

Sunt de acord cu doctrinarul acestei probleme, M. A. Thiers, că proprietatea a apărut mai întâi ca un fapt și apoi ca idee, idee mai mult sau mai puțin clară după gradul de civilizație la care au ajuns popoarele.

Dar întrebarea care se pune este cum s-a născut și cum se justifică dreptul de proprietate?

În legătură cu **primul aspect** trebuie precizat de la început că până să se ajungă la recunoașterea celor trei atribute ale proprietății, usus, fructus și abusus pe care le menționează și art. 480 Cod civil a fost nevoie de un lung șir de frământări, uneori de mișcări sociale, numărul beneficiarilor acestora reducându-se din ce în ce mai mult pe măsură ce populația se înmulțea.

În procesul de evoluție a proprietății se pot distinge trei faze: **faza proprietății colective, faza proprietății familiare și faza proprietății individuale.**

Ar fi greu, dacă nu imposibil, să determinăm în timp când sfârșește una și când începe cealaltă, desfășurarea lor fiind în funcție de o serie întregă de considerațiuni locale și speciale care adeseori au dus la o suprapunere a lor. Putem totuși observa că, cu cât un popor a cunoscut mai devreme fiorii civilizației și a căutat să se integreze în ritmul ascendent al progresului, cu atât mai devreme s-a lepădat de formele vechi de proprietate pentru a adopta forma cea nouă.

Dacă în ceea ce privește bunurile mobile teoreticienii au căzut de acord că acestea au fost deținute de la început cu titlu individual, teoriile formulate în legătură cu proprietatea asupra pământului s-au grupat în două curente.

A existat un curent al celor care au absolutizat ideea **proprietății colective**. Primul care a avansat această idee a fost Platon; el a formulat critici severe și importante rezerve referitoare la apropierea privată și

mijloacele juridice de dobândire a bunurilor. Concepția a fost dezvoltată de către părinții Bisericii, utopiștii Renașterii (Thomas Morus, Thomas Campanella) iar mai târziu de Babeuf, Bazard, Proudhon. Ba mai mult, Marx, Engels și alții după ei au formulat atacuri virulente, pe baze ideologice, împotriva dreptului de proprietate privată ca fiind generator de exploatare a omului de către om. Ei au susținut necesitatea obiectivă a comunizării bunurilor, mai ales a mijloacelor de producție.

Apărătorii proprietății private, cum au fost Aristotel, Auguste Comte sau John Stuart Mill și alții, au subliniat avantajele proprietății private pe care au privit-o ca pe un stimul economic, ca pe un izvor de bogăție, prosperitate și bunăstare socială, ca pe o garanție a libertății individuale. Fustel de Coulanges, Baden Pawel, Paul Giubaud, J. Toutain și alții susțin că la origine, proprietatea privată a fost prima formă sub care a fost deținut pământul, iar Emile de Laveleye, Henry Sumner Maine, Maxim Kovalesky, Baronul Haxthausen, Paul Violet și alții, din contră, sunt de părere că la-nceputul societății, pământul a fost deținut într-o formă colectivă și că numai în decursul timpului, pe măsură ce societatea omenească a evoluat s-a trecut mai întâi la o formă de proprietate privat-familială și mai târziu la una privat-individuală.

În legătură cu cel de-al doilea aspect al întrebării, acela al **legitimării dreptului de proprietate**, răspunsurile date au fost deosebit de diverse. S-au conturat în timp mai multe teorii pentru a justifica dreptul de proprietate. Au existat voci care au afirmat dreptul natural ca fundament al proprietății. Au fost privite ca fundament al dreptului de proprietate ocupațiunea, legea, munca, contractul social. Nu puțini au fost cei care au justificat dreptul de proprietate prin utilitatea și forța socială pe care o reprezintă.

1. Dreptul natural ca fundament al proprietății.

Primul care a făcut să se nască ideea proprietății din dreptul natural a fost Aristotel. El a spus că natura a creat totul pentru existența omului. Ea, natura nu face nimic incomplet; creând pe om i-a dat și posibilitatea să trăiască. Venind pe pământ, omul a găsit pregătite de natură toate bunurile strict necesare existenței lui. Dobândirea lor, trecerea lor în proprietate nu a necesitat nici o muncă în afară de simplul efort al omului de a și le apropria. Tot ceea ce depășea prima necesitate, pentru Aristotel a însemnat bogăție și nu proprietate, căci surplusul de bunuri dă naștere la schimb.

În teoria sa asupra proprietății, Aristotel a făcut deci o distincție între lucrurile de primă necesitate și celelalte. După el proprietatea nu este decât un instrument al existenței, în timp ce bogăția este o multiplicitate de instrumente. El a numit proprietatea o dobândire naturală, nefăcută în dauna altuia. A pus originea bogăției, a proprietății abuzive, în comerț. A combătut astfel, cu mii de ani în urmă, teoria lui Adam Smith care va susține că, comerțul nu produce prin el o valoare. Aristotel a explicat acest fapt spunând cu brutalitatea adevărului că “virtutea are dreptul de a uza până la un oarecare punct chiar de violență, căci victoria presupune o superioritate”. Iată cum dreptul de proprietate își proclamă prin forță superioritatea sa.

Mai târziu, Fichte, Hegel, Kraus, Portalis, etc consideră și ei, mergând pe drumul deschis de Aristotel, că proprietatea este un drept natural al omului. Fichte a subliniat că transformarea lucrurilor prin propriile noastre eforturi constituie adevărata bază juridică a proprietății și singura naturală. Kraus a privit proprietatea ca pe un drept natural și ca pe o condiție necesară libertății și dezvoltării individuale. După Hegel fiecare individ trebuie să aibă o proprietate. Proprietatea este o condiție a vieții și a dezvoltării omului; ea este bazată chiar pe natura omului și trebuie să fie considerată ca un drept absolut și primitiv care nu rezultă din nici un act exterior ca ocupația, munca sau contractul. Dreptul de proprietate este rezultat din însăși natura omenească. E suficient să se constate că ești om pentru a te putea bucura și de dreptul de proprietate. În concepția lui Portalis proprietatea este dreptul natural care rezidă în noi înșine și tocmai din cauza acestui caracter al său este indispensabilă tuturor oamenilor.

2. Teoria ocupațiunii ca fundament al proprietății

Interesantă este teoria ocupațiunii privind justificarea dreptului de proprietate, conform căreia devine proprietar primul ocupant al unui bun, acela care simte în primul rând nevoia de a și-l apropria. Aceasta a fost și teoria jurisconsultilor romani care au susținut că la origine pământul a fost un “res nullius” iar primul ocupant devenea și proprietarul lui. Romanii au considerat ca “res nullius” și pământurile popoarelor cucerite.

Ocupația naturală a acestor pământuri și războaiele au fost elemente de sprijin ale proprietății în teoria romană. Această teorie a fost reluată și dezbătută mai târziu, printre adepții săi trebuind să fie trecut în prima

linie Hugo Groțius. Concepția romană cu privire la proprietate este cu atât mai interesantă cu cât trece peste teoria creștină, teorie pe cât de frumoasă pe atât de neconformă cu realitatea practică. În vreme ce Apostolii au pus bazele acestei teorii profesând caritatea, abandonul bogățiilor și mila, biserica a strâns și strânge cu sau fără drept mari bogății. Istoria statului pontifical arată în acest sens o realitate opusă celei pe care a propovăduit-o.

Teoria ocupațiunii ca fundament al proprietății explică proprietatea prin dreptul primului ocupant, o consecință a unui drept natural. Dar faptul de a consacra drept proprietar pe primul ocupant al unui imobil ce poate însemna altceva decât a da premiul de cursă violenței și inechității, adică celui mai tare? Prin ea însăși, ocupațiunea însă, nu e decât un fapt care nu poate pretinde mai mult decât calitatea de a întreține și de a susține ideea de posesiune, dar nu și de a justifica dreptul de proprietate.

H. Grotius în *Despre arta războiului* subliniază că: “Deținerea solului este un fapt pe care singură forța îl facerespectat până când societatea ia un mână și consacră cauza deținătorului; atunci, sub imperiul acestei garanții socialefaptul devine un drept, acest drept este proprietatea”. Ocupațiunea în legislația noastră ca și în cea franceză nu e decât un mod de dobândire a proprietății, și nu fiindcă ar fi vorba de un merit ci pentru că legiuitorul i-a recunoscut acest efect.

3. Legea ca fundament al proprietății

Instituție de drept civil, proprietatea a părut a-și găsi temeiul în însăși textul legii. În concepția tuturor celor care au privit legea ca fundament al proprietății, legea nu numai că proteja proprietatea ci făcea proprietatea să se nască determinând-o, dându-i rangul și întinderea pe care o ocupă în drepturile cetățeanului. În acest sens, Kant a considerat că înaintea legii proprietatea nu există, iar dacă există este numai “Idee”. Proprietatea, în optica susținătorilor acestei teorii, este ceea ce legea a vrut ca ea să fie, deoarece legea o recunoaște, legea o proclamă, legea o sancționează.

Printre susținătorii acestei teorii îi amintim pe: Montesquieu, Bentham, Mirabeau, Tronchet, Robespierre... “După cum oamenii au renunțat la independența lor naturală pentru a trăi sub legile politice, spunea Montesquieu, ei au renunțat la comunitatea naturală a bunurilor pentru a trăi sub aceea a legilor civile. Aceste prime legi le-au dobândit libertatea”. Bentham în al său tratat de legislație a susținut că: “Proprietatea și legea s-au născut împreună și vor muri împreună. Înaintea legilor nici o proprietate, îndepărtați legile, orice proprietate va înceta”.

În 1789, în Adunarea Constituantă, Mirabeau a declarat că pentru el o proprietate particulară este un bun dobândit în virtutea legii. Pentru Robespierre, dreptul de proprietate nu a fost altceva decât dreptul fiecărui cetățean de a se bucura de partea lui de bunuri ce-i este garantată de lege. Tronchet, unul dintre redactorii Codului civil francez, a subliniat că singurul așezământ al societății îl reprezintă legile convenționale care singure pot forma izvorul dreptului de proprietate.

Nu putem fi de acord cu susținătorii acestei teorii. Proprietatea a existat cu mult timp înaintea legii. Legea nu a făcut decât să recunoască un fapt, să-i dea forma și înțelesul juridic. Legile, după cum însăși Montesquieu a subliniat, “sunt raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor”. Deci legile nu fac decât să consacre acest raport care există între om și materie. Legile apără și garantează dreptul de proprietate în contra oricăror încălcări ilegale. Legea nu poate crea dreptul, ci dreptul creează legea.

Dacă am admite o asemenea teorie ar trebui să admitem că toate inechitățile sociale ar fi legitime dacă sunt consacrate în texte pozitive de legi. Este o teorie periculoasă pentru că limita restricțiilor e condusă de arbitriul legiuitorului. De aceea rolul creator al legiuitorului este redus la rolul unui arbitru care-n limitele prestabilite reglementează acest drept. În condițiile în care proprietatea ar fi un rezultat exclusiv al legii, și principiile de bază ale proprietății ar deveni discutabile și echivoce.

4. Munca privită ca fundament al proprietății

O altă teorie emisă pentru a justifica dreptul de proprietate a fost susținută de filosofii J. Locke, M. A. Thiers, de economiștii clasici englezi în frunte cu A. Smith, D. Ricardo, de J. B. Say de Bastiat, de școala socialistă. În general, pentru filosofi și economiști, ideea de proprietate se prezintă sub o înfățișare cu totul deosebită, proprietatea fiind justificată de ei prin ideea de muncă, prin faptul că omul care valorifică materia primă din natură, în mod firesc ar avea dreptul asupra produsului muncii sale, acesta nefiind altceva decât un plus de valoare pe care materia primă a câștigat-o prin munca sa exclusivă.

Economiștii clasici englezi și mai târziu reprezentanții școlii socialiste, arătând că munca nu este în mod just retribuită, că muncitorii sunt exploatați în mod inuman de către capitaliști, au cerut înlăturarea proprietății private prin socializarea ei. Este adevărat că-n procesul de producție participă atât întreprinzătorul, cât și capitalistul, precum și cel ce depune munca, fiecare dintre aceștia urmând să-și ia partea sa, capitalul primind dobânda, natura fiind compensată prin rentă, munca remunerată prin salariu, iar întreprinzătorul prin participare la beneficiul net. Dar nu e mai puțin adevărat că acest proces de repartitie nu se desfășoară în mod ideal, dată fiind inferioritatea în care se află unul dintre acești doi factori și îndeosebi factorul muncă. De aici atacurile partidelor muncitorești care au pretins sub o formă sau alta ca mijloacele de producție să înceteze de a mai fi obiectul proprietății privat-individuale spre a aparține întregii colectivități prin naționalizare. Dacă această teorie își poate găsi o aplicare în ceea ce privește bunurile mobile care pot fi privite ca un produs al efortului uman, în ceea ce privește pământul, solul, chestiunea este discutabilă. Pământul cu majoritatea facultăților lui productive nu este o creație a muncii sau a inteligenței umane, el este un produs al naturii. Conform acestei teorii, omul poate fi considerat proprietar al pământului în măsura în care a investit în el un capital oarecare, o anumită muncă pentru a-l face mai productiv. Privită sub acest punct de vedere, spune Gustav Schmoller în *“Politique sociale et économie politique”*, *“proprietatea este azi atât operă socială cât și a individului; sunt grupe de indivizi care au creat-o, ea nu este fructul unei activități comune foarte complexe”*.

Concluzie

Fără a mai amplifica importanța discuțiilor purtate de-a lungul timpului asupra originii și fundamentului abstract al proprietății, un lucru este cert, că: *“proprietatea este un fapt istoric și social, persistent, necesar și neînlăturabil, care s-a transformat fără a pieri și care trebuie primit ca atare”*.

Bibliografie

1. Dumitru MOLDOVAN, *Doctrina Economice*, ISBN: 9975-61-278-4, Chisinau, 2003.
2. Viorica URUSU, *Istoria Doctrinelor politice si de drept*, Chisinau, 2013, UTM, FCGC.
3. <http://www.anuarulsargetia.ro/teorii-asupra-originii-caracterului-si-fundamentului-proprietatii>
4. https://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant
<http://conspecte.com/Teoria-economica/proprietatea-fundament-al-sistemului-economic.html>